

Prof. zw. dr hab. Bogusław Zieliński

Recenzja pracy doktorskiej mgr Antoniny Kurtok
pt. *Kulturalne i literackie konteksty relacji chorwacko-węgierskich
w XIX i XX wieku*. Katowice 2017, ss. 315

Dysertacja mgr Antoniny Kurtok wprowadza istotne zastrzeżenie, samoograniczające charakter i zakres dyskursu odautorskiego, gdyż dzieło – jak pisze Autorka - „nie pretenduje bynajmniej do miana studium kompletnego”, „rozważania nie mają charakteru *stricte* porównawczego, a przedstawione zagadnienia z kręgu kultury oraz literatury chorwackiej i węgierskiej nie rozkładają się równomiernie – środek ciężkości został bowiem przeniesiony na – naturalnie bliższy sławistce – grunt kroatystyczny” (272). Autorka nazywa rozprawę „rodzajem wyjściowego katalogu kulturalnych i literackich kontekstów relacji chorwacko-węgierskich”. Recenzent staje przed zadaniem oceny tego dzieła, które – wbrew krytycznej samoocenie – z pewnością przekracza swoim znaczeniem jedynie „wyjściowy katalog kontekstów relacji” dwóch tytułowych krajów, oferując w świetnie napisanej monografii syntetyczną prezentację wielokontekstowych i wieloaspektowych relacji chorwacko-węgierskich, analizowanych głównie w XIX i XX wieku przez pryzmat wydarzeń historycznych, tekstów kultury oraz rzeczywistości społeczno-politycznej. Upředzając poniższe uwagi i komentarze powiedzieć trzeba jasno, że z założonego zadania mgr Antonina Kurczok wywiązała się bardzo dobrze, przedkładając monografię, która z całą pewnością zasługuje na opublikowanie drukiem.

Walory tego pionierskiego dzieła widzieć także należy w kontekście ewolucji samej sławistyki, która już od dwóch dekad nie tylko na dobre uwzględnia perspektywę kulturoznawczą, podejmując zainteresowania kwestiami tożsamości, problematyką świadomości kulturowej i narodowej, transformacją i rewizją kanonu, ale ponadto nasza dyscyplina w większym niż dotychczas stopniu podejmuje badania nad sąsiednimi kulturami niesłowiańskimi, głównie albańską, rumuńską oraz, jak jest w tym przypadku, węgierską. Z całą mocą oświadczyć należy, że powyższe pola badawcze, szczególnie w zakresie systemowym stanowią zaniedbany i dotąd często pomijany obszar eksploracji. W tym sensie monografia Doktorantki stanowi wyzwanie potrzebne, uzasadnione i korzystne.

Rozprawa doktorska mgr Antoniny Kurczok, licząca 272 strony (bibliografia obejmuje 42 strony (273-315)), posiada przejrzystą konstrukcję, którą tworzą cztery rozdziały. Rozdział 1. (*Fenomen sąsiedztwa: źródła i charakter stosunków*) stanowi wprowadzenie w kwestie tytułowe: sąsiedztwa, granic, pochodzenia, chrystianizacji. Rozdział 2. (*Substrat heroiczny i tragiczny: chorwacko-węgierskie toposy międzykulturowe do XVIII wieku*), obejmujący strony 27-69 dotyczy genezy i typu relacji chorwacko-węgierskich od ich początków, poprzez epokę renesansu oraz baroku zarówno w tradycji i literaturze

chorwackiej, jak i węgierskiej, a także kulturowe aspekty mniejszości chorwackiej na Węgrzech. Rozdział 3. i 4., liczące łącznie 203 strony stanowią główny trzon rozprawy, odnosząc się tytułowym przesłaniem do XIX i XX wieku. Rozdział 3. (*W cieniu polityki i historii: literatura wobec dualizmu losów narodowych*), analizuje w wieloaspektowym dyskursie kwestie odrodzeniowych relacji kulturowych, literackich, politycznych i prawnych oraz tożsamościowych. Rozdział 4. (*Literacka nowoczesność i pamięć prototypów: dwudziestowieczne korespondencje ze wspólną tradycją*), analizuje dwudziestowieczne relacje chorwacko-węgierskie, a szczególnie w szerokim kontekście twórczości Miroslava Krležy.

Wspomniałem o pionierskim charakterze dysertacji, czego nie podważa okoliczność taka, że pewne elementy relacji chorwacko-węgierskich są nie tylko znane, ale wręcz stanowią elementy chorwackiego i węgierskiego kanonu etnokulturowego oraz zostały opisane w stopniu zróżnicowanym, niekiedy nawet bardzo dobrym. Do tych wspólnotowych zjawisk, wydarzeń i pól badawczych należały między innymi unia chorwacko-węgierska znana jako *pacta conventa*, postaci folkloru, problem węgierski ruchu ilirskiego, rewolucja 1848 roku, która doprowadziła do utworzenia Trójjedynego Królestwa Dalmacji, Chorwacji i Sławonii, ugoda zawarta pomiędzy Chorwatami i Węgrami z 24 września 1868 roku, rządy Karola Khuen-Héderváry, czy powstanie po I wojnie światowej państwa chorwackiego w ramach Królestwa Serbii, Chorwacji i Słowenii. Katalog wiedzy z zakresu relacji chorwacko-węgierskich poszerzają postaci, którym przypadło szczególne miejsce w obu kulturach: Jan Vitez, Janus Pannonius, a także Faust Vrančić, Nikola Šubić Zrinski (1508-1566), Nikola (1620-1664) i Petar Zrinski (1621-1671). Nie oznacza to jedynie, że mgr Antonina Kurtok posiadała ułatwione z tego tytułu zadanie. Wielkim walorem dysertacji jest bowiem świetna problematyzacja omawianych zagadnień, dyscyplina intelektualna przejawiająca się w prowadzeniu precyzyjnej narracji, obejmującej różne aspekty zagadnienia, a także jej interdyscyplinarny charakter. Talent narracyjny Autorki sprawił, że nawet kwestie bardzo dobrze opisane w literaturze przedmiotu, na przykład spisek Zrinski i Frankopanów, czy problem węgierski w dobie chorwackiego odrodzenia narodowego mgr Antonina Kurtok włączyła w obręb własnej narracji, ale w wymiarze adekwatnym i niezbędnym dla potrzeb własnego założenia badawczego oraz podporządkowała prowadzonej przez nią heurystyce relacji międzykulturowych.

Mgr Antonina Kurtok realizuje koncepcję monografii z zakresu „kontekstu relacji chorwacko-węgierskich”, tworząc syntetyczne i wieloaspektowe opracowanie monograficzne, w którym kultury i literatury chorwacka i węgierska egzystują w obrębie

własnych porządków rozwojowych, ale zarazem relacje te wyczerpują znamiona paraleli, analogii, współpracy i wzajemności, a także konfrontacji i konfliktów. W pierwszej z dwóch wyróżnionych przez Autorkę dysertacji faz relacji, przypadającej na lata 1102 do 1790 roku dominowała współpraca, która zaowocowała wytworzeniem toposów międzykulturowych, gdyż zagrożenie ze strony Imperium Osmańskiego, a później konieczność zjednoczenia w walce politycznej przeciwko Habsburgom stworzyło wspólnotę losów. Rozwój węgierskiego humanizmu wiele zawdzięczał, wskazuje Autorka rozprawy, humanistom chorwackim pobierającym edukację we Włoszech. Węgierski humanizm był ogniwem w strukturze europejskiej formacji humanistycznej, kształtując uniwersalną przestrzeń estetyczną (literatura neolatyńska, reedycje pisarzy antyku, rozwój literatury w językach narodowych i piśmiennictwa kajkawskiego), rozwój drukarstwa, leksykografii (Vrančić), bibliotek (Biblioteka Macieja Korwina) oraz tworząc nową strukturę komunikacji społecznej. Autorka rozprawy wskazuje na obecność wątków węgierskich pojawiających się w literaturze chorwackiej oraz ich węgierskich odpowiedników, gdyż pisarze chorwaccy sięgali po postaci z węgierskiej historii, kronik czy legend, ponieważ węgierskie *heroicum* posiadało dla Chorwatów niepoślednie znaczenie. Mgr Antonina Kurtok wyjaśnia genezę nurtu *ugričići* i prezentuje różnorodność rozwiązań artystycznych tego nurtu, katalog fikcjonalizacji i stosowanej archetypizacji.

Literaturę okresu, którego naznaczonego konsekwencjami klęski pod Mohaczem (1526), upadkiem Budy (1541) i upadkiem obleganego Seget (1566) rozpatruje mgr Antonina Kurtok w kategoriach „wyraźnych analogii pomiędzy pisarstwem Chorwatów (z różnych regionów) i Węgrów powstałym w tym samym/ podobnym czasie i poświęconych temu samemu tematowi”. Genezę tego podobieństwa słusznie upatruje Doktorantka w znaczeniu dwóch klęsk: chorwackiej w bitwie na Krbavskim Polu (1493) oraz węgierskiej w bitwie pod Mohaczem (1526). Autorka opisuje różnorodne realizacje tematu tureckiego (*Querela Haungariae, antiturcica literata, zrinijada*), konstatując - w odniesieniu do twórczości Piotra i Nikoli Zrinskiego - istnienie *tożsamości symbiotycznej* oraz *pisarstwa symbiotycznego* lub *twórczości symbiotycznej*.

W drugiej, wyróżnionej przez Autorkę fazie relacji chorwacko-węgierskich, obejmujących lata 1790-1918 konstatuje ona gwałtowne zaburzenie wzajemnych relacji, będące „w znacznej mierze następstwem rosnącej samoświadomości narodowej obu podmiotów państwowych i związanych z tym intensyfikujących się węgierskich dążeń hegemonistycznych (stanowiących odpowiedź na działania germanizacyjne dworu wiedeńskiego) oraz reakcyjnych chorwackich działań nacjonalizacyjnych” (270). Relacje

chorwacko-węgierskie w tym okresie posiadały skomplikowany charakter, ulegały wielokrotnym przeobrażeniom i wynikały z rozlicznych przyczyn usytuowanych w różnych zakresach rzeczywistości społecznej, politycznej, kulturalnej i narodowej.

Mgr Antonina Kurtok trafnie wskazuje na rolę języka (chorwackiego, łaciny, niemieckiego i węgierskiego) jako kluczowy czynnik we wzajemnych relacjach chorwacko-węgierskich, ale także omawia rolę ośrodków uniwersyteckich Europy Środkowej, gdzie kształtowała się myśl słowianofilska, znaczenie instytucji kulturalnych powoływanych przez ilirystów. Sfera fenomenów z zakresu socjologii kultury (geokulturowe i geopolityczne rozbieżności Chorwacji na początku XIX wieku, konserwatyzm szlachty broniącej swych przywilejów, słabość warstwy mieszczańskiej i kulturowe wykluczenie chłopstwa) uzupełniana jest argumentacją historyczną dotyczącą relacji politycznych i prawnych chorwacko-węgierskich. Przestrzeń pośrednią zajmują w dyskursie odautorskim pisarze iliryści, którzy zajmowali się „kodyfikacją języka narodowego i tworzeniem podstaw narodowej kultury, ale także podejmowali aktywną działalność polityczną” (270). Doktorantka bardzo sprawnie wplotła w dyskurs odautorski skądinąd znaną incydentalnie i podręcznikowo węgierskojęzyczną twórczość Ivana Mažuranića, Ljudevita Vukotinovića i Mirko Bogovića, ale rzetelne i kompetentne. Jej analizy wykazały głębokie związki generalnie antywęgiersko zorientowanych pisarzy ilirystów z kulturą węgierską.

Interesująco Autorka rozprawy sytuuje twórczość protorealistycznego prozaika, Augusta Šenoj, ale zmuszona była potraktować pobieżnie powieść Eugena Kumičića, która dokonała mityzacji spisku Zrinskih-Frankopanów, pt. *Urota zrinsko-frankopanska* (1892-1893), dobrze opracowaną w literaturze przedmiotu. Šenoa, a szczególnie Kumičić dokonali obrachunku z polityką austro-węgierską, ujawniając, że „[a]spiracje Węgrów i Chorwatów do zagarnięcia tych samych przestrzeni zbiorowego *imaginarium* potęgowały tylko rozbieżności we wzajemnych stosunkach” (270).

Apogeum konfliktu chorwacko-węgierskiego, które nastąpiło w okresie, gdy władzę bana sprawował Karol Khuen-Héderváry mgr Antonina Kurtok ilustruje twórczością Ksavera Šandora Gjalskiego. (W ubiegłych latach *hungarica* Gjalskiego zostały dość dobrze opracowane, co skrupulatnie odnotowała Autorka monografii, ale w chorwackim kanonie te aspekty twórczości pisarza są pomijane i marginalizowane). Kolejnictwo węgierskie stało się w dwudziestowiecznych relacjach chorwacko-węgierskich bardzo ważną kwestią wzajemnych relacji językowych, kulturowych, społecznych i narodowych jako narzędzie brutalnej madziaryzacji. *Litorale Hungarica*, ponad pięciuset kilometrowa przestrzeń dzieląca stolicę Królestwa Węgierskiego od Rijeki uwikłana została w chorwacko-węgierski

konflikt gospodarczy, społeczny, językowy i narodowy, który na wiele lat zdominował chorwacki dyskurs narodowy. Świetnie powyższe kwestie omawia Doktorantka obierając jako klucz do tej problematyki twórczości Živka Berticia, Mariji Jurić Zagorki, a później Mirosłava Krleży.

Do najlepszych fragmentów rozprawy zaliczam cały, liczący 108 stron rozdział czwarty, poświęcony Mirosławowi Krleży. Wysoko oceniam odautorski dyskurs analityczny dotyczący twórczości Mažurancicia, Vukotinovicia, Gjalskiego i Zagorki. Rozdział czwarty ujawnia wielkie kompetencje literaturoznawcze Autorki, prezentuje wnikliwość badawczą oraz kompetencje warsztatu metodologicznego, który, z uwagi na specyfikę problemową pracy, pozostawał niejako w cieniu. Mgr Antonina Kurtok zastosowała narzędzia biografizmu, wniosła rzetelność historyka literatury (krytyka Bachtinowska, hermeneutyka), wykazała się kompetencjami komparatystycznymi oraz wiedzą z zakresu badań migracji, mniejszości etnicznych i diaspory. W kompetentny sposób Autorka zaprezentowała relacje występujące pomiędzy Petőfim i Endre Adym a Krleżą, wskazała na węgierskie konteksty *Ballad Pietrka Kerempuha* oraz *Sztandarów*. Autorka nie traci z pola widzenia szerokiego *spectrum* analizowanych zjawisk: „Referencje i interferencje węgierskie pojawiające się w powieści *Zastave* można rozpatrywać na co najmniej kilku płaszczyznach: politycznej, kulturowej, literackiej czy osobistej” (247).

Trafne interpretacje, umiejętność prowadzenia syntetycznej narracji eksponującej istotne kwestie, łączenie szczegółowego wywodu z ważnymi kategoriami etnokulturowymi (mitologicznymi, gatunkowymi, problemowymi) sprawia, że monografia posiada intelektualną nośność i wysoki stopień kompetencyjności. Takie kategorie jak *Querela Haungariae*, *antiturcica literata*, *zrinijada*, *magna charta libertatum*, Hunia (Adyego), *litorale Hungarica*, ból jako kategoria węgierskości, czy szok który spowodował traktat w Trianon wprowadzają w istotę nie tylko relacji chorwacko-węgierskich, ale w ogóle w rzeczywistość tożsamości węgierskiej.

Mgr Antonina Kurtok opanowała arkaną warsztatu filologicznego, a rozprawa została napisana bardzo dobrym językiem, w sposób jasny i zrozumiały. W tekście znalazłem tylko kilka literówek. Rzadko się zdarza, a tak jest w tym przypadku, że kształt rozprawy przygotowanej na stopień doktorski nie wymaga żadnych modyfikacji, aby tekst opublikować drukiem. (Sugerowałbym jedynie dołączenie katalogu osób i miejsc geograficznych).

Konkluzja

Rozprawę doktorską mgr Antoniny Kurtok pt. *Kulturalne i literackie konteksty relacji chorwacko-węgierskich w XIX i XX wieku* oceniam wysoko. Została ona osadzona w szerokich ramach kontekstowych, jest świetnie problematyzowana merytorycznie, obudowana adekwatną literaturą, chociaż obraz ten – o czym była mowa – faworyzuje perspektywę chorwacką i uwzględnia większą liczbę opracowań autorów-Chorwatów. Autorka wykazuje doskonałą orientację w zakresie obszernego materiału i swobodnie prowadzi zamierzone wątki w narracji charakteryzującej się syntetycznym oglądem. Rozległe pole penetrowanych problemów i interdyscyplinarny charakter dysertacji dały w efekcie rzetelną i potrzebną monografię, rzucającą światło po raz pierwszy w polskiej slawistyce na relacje chorwacko-węgierskie w dwóch ubiegłych stuleciach.

Dysertacja mgr Antoniny Kurtok pt. *Kulturalne i literackie konteksty relacji chorwacko-węgierskich w XIX i XX wieku* daje wszelkie podstawy do sformułowania wniosku o dopuszczenie jej do następnych etapów przewodu doktorskiego, gdyż spełnia ona warunki określone w art. 13. 1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. [Niniejsza *rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego lub oryginalne dokonanie artystyczne oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej*].

Poznań, dnia 21 kwietnia 2017 roku